

XITOIY VA ROSSIYANING MARKAZIY OSIYODAGI RAQOBAT VA HAMKORLIK FAOLIYATI

Nodirbek G'oibnazarov

[*nodirbekgoibnazarov@gmail.com*](mailto:nodirbekgoibnazarov@gmail.com)

Guliston davlat pedagogika institut talabasi

ANNOTATSIYA: Rossiya Ukrainada uzoq davom etgan urushda qolib ketgan va Xitoydan kelayotgan ta'minotga tobora ko'proq tayanib qolgan bir paytda Pekin o'z ta'sirini bir paytlar Kremlning ta'sir doirasiga tushib qolgan Markaziy Osiyoda tez sur'atlar bilan kengaytirmoqda va Rossiya bunga qarshi kurashmoqda.

Kalit so'zlar: SHHT, Mintaqaviy muvozanat, Ostona sammiti, Belorusiya a'zoli.

KIRISH: Xitoyning mintaqadagi yuksalishi shu hafta Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlari Qozog'iston poytaxti Ostona Xitoy va Rossiya hamkasblari bilan uchrashganida yaqqol namoyon bo'ldi. Yangi temir yo'l liniyalari va boshqa infratuzilma obyektlari barpo etilmoqda, savdo va sarmoya hajmi ortib bormoqda. Qozog'iston bolalari seshanba kuni Ostona shahriga kelgan Xitoy yetakchisi Si Szinpinni qutlash uchun bayroqlarni silkitib, xitoycha qo'shiqlar kuylashdi. U Xitoyning Qozog'iston bilan munosabatlarini "abadiy do'stlik" deb baholadi. Rossiya prezidenti Vladimir Putin Shanxay hamkorlik tashkilotining yillik sammitida ishtirok etish uchun Ostona tashrif buyurdi. Shanxay hamkorlik tashkiloti Pekin hukmronlik qiladigan mintaqaviy tashkilotdir. Ko'p yillar davomida forumda birinchi navbatda xavfsizlik masalalariga e'tibor qaratildi. Ammo tashkilotga a'zolik doirasi kengaygani sari Xitoy va Rossiya undan AQSh boshchiligidagi global tartibni o'zgartirish maqsadida o'z ambitsiyalarini namoyish qilish uchun platforma sifatida foydalanishmoqda. SHHT 2001-yilda Xitoy va Rossiya tomonidan Markaziy Osiyo davlatlari Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston va O'zbekiston tomonidan tashkil etilgan bo'lib, so'nggi yillarda Pokiston, Hindiston va Eronni qamrab olgan. Bu yilgi sammitda Belorussiya ham a'zo sifatida qabul qilindi. Xitoy Markaziy Osiyoda iqtisodiy ta'sirini kengaytirayotgan bo'lsa ham, Rossiya SHHT

a'zolari o'rtasida muvozanatni o'z foydasiga o'zgartirishga urinayotgani sababli diplomatik muammolarga duch kelmoqda. Bu yilgi sammitda Belarus prezidenti Aleksandr Lukashenko ishtirok etdi. U Putinning eng yaqin diplomatik ittifoqchisi va hokimiyatda qolish uchun Rossiyaning iqtisodiy va siyosiy yordamiga tayanadi. Rossiya tashqi ishlar vaziri Sergey Lavrov Belarus bu yilgi sammitda Shanxay hamkorlik tashkilotining to'laqonli a'zosi bo'lishini aytgan edi. Bu Kreml uchun kichik diplomatik g'alaba bo'ldi. Pekin uchun eng katta muvaffaqiyatsizlik Hindiston Bosh vaziri Narendra Modining bu yilgi sammitda qatnashmaganligidir. Modi Putin bilan muzokaralar uchun Moskvaga borishni rejalashtirmoqda va tashqi ishlar vaziri Jaishankarni Ostonadagi sammitga yubordi. Bryusseldagi Rossiya va Yevroosiyo tadqiqotlari markazi direktori Tereza Fallonning aytishicha, Putinning Xitoyning boshqa ikki qo'shnisi Shimoliy Koreya va Vyetnamga qilgan so'nggi tashriflaridan so'ng, Modining Moskvaga tashrifi Putin hali ham o'z diplomatik munosabatlarini o'rnatishda Pekindan mustaqil harakat qilish qobiliyatiga ega ekanligini ko'rsatdi. "U menda boshqa variantlar bor, deb aytmoqda", - deydi Fallon. 2017-yilda Rossiyaning iltimosiga binoan Hindiston Shanxay Hamkorlik Tashkilotiga, Pokiston ham Xitoyning rag'batlantirilishi bilan tashkilotga a'zo bo'ldi. Biroq, 2020 va 2022-yillarda Xitoy va Hindiston qo'shinlari o'rtasidagi chegara mojarolaridan keyin Hindiston va Xitoy o'rtasidagi munosabatlar sovuqlashdi. Modi 10 yil avval hukumatga kelganida ikki davlat o'rtasida yaqinroq aloqalar o'rnatish istagini bildirgan bo'lsa-da, endi ikki davlat o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri reyslarga ham ruxsat berilmaydi. London Qirollik kolleji xalqaro munosabatlar professori Xarsh Pantning fikricha, Xitoyning ta'siri kuchayib, Rossiyaning ta'siri pasayib borayotgan bir paytda Hindiston mintaqadagi kuchlarning geosiyosiy muvozanatidan xavotirda. Xitoy va Rossiya Afg'oniston Tolibon hukumati bilan ham do'stona munosabatlar o'rnatmoqda. Afg'onistonni 2021-yilda AQSh qo'shinlari olib chiqib ketganidan beri boshqarib kelayotgan Tolibon hukumati uzoq vaqtdan beri Hindistonga qarshi Pokiston tomonida bo'lib kelgan. "Rossiya hukmron ekan, Hindistonda muammo yo'q", dedi Pant. Ammo Xitoyning Markaziy Osiyoda iqtisodiy ahamiyati va ta'siri kuchayib, Rossiya ikkinchi darajali hamkorga aylanan ekan, Hindiston xavotirlari kuchayadi", - deydi u. Biroq, kengroq nuqtai nazardan, Rossiyaning SHHTga a'zo bo'lishi asosan mintaqaning Xitoyga

nisbatan murosasiz bo'lib ko'ringan moyilligini muvozanatlash uchun mudofaa harakatidir. Putin G'arb sanksiyalari ostida iqtisod va harbiy ishlab chiqarishni qo'llab-quvvatlashda ko'p jihatdan Xitoyga tayanadi va yillar davomida uning hukumati Pekinning Markaziy Osiyodagi sobiq Sovet respublikalari bilan o'sib borayotgan aloqalarini qabul qila boshladi. Rossiya va Xitoyning iqtisodiy qudrati o'rtasidagi katta tafovut Kremlning Markaziy Osiyoda to'g'ridan-to'g'ri raqobatlashishiga to'sqinlik qilmoqda. Buning o'rniga Kreml o'zining milliy manfaatlariga taalluqli bo'lgan masalalarda, jumladan, Ostona sammiti kabi ramziy ahamiyatga ega bo'lgan tadbirlarda ishtirok etish orqali Rossiyaning sobiq sun'iy yo'ldoshlariga ma'lum darajada ta'sir o'tkazishga intildi. Rossiya davlat matbuotiga ko'ra, chorshanba kuni Putin Ostona Osiyo davlatlari rahbarlari bilan oltita uchrashuv o'tkazdi. Rossiya G'arb sanksiyalarini chetlab o'tish uchun Markaziy Osiyo bozorlaridan foydalanishni davom ettirishga umid qilmoqda. Ukrainaga bostirib kirganidan beri Rossiya Markaziy Osiyodagi vositachilar orqali milliardlab dollarlik G'arb tovarlarini qo'lga kiritdi. Bu mahsulotlar hashamatli avtomobillar kabi iste'mol tovarlaridan tortib, harbiy ishlab chiqarishda qo'llaniladigan elektron komponentlargacha. Rossiya ham o'z iqtisodiyotini yuksaltirish va o'zi egallab turgan Ukraina hududlarini qayta qurish uchun Markaziy Osiyodan millionlab muhojirlarga tayanadi. Nihoyat, Rossiya Markaziy Osiyodagi asosan musulmon davlatlari hukumatlari bilan xavfsizlik masalalari, xususan, terrorizm tahdidi borasida hamkorlik qilishga umid qilmoqda. Xavf shu yil boshida Rossiyada so'nggi o'n yil ichida sodir bo'lgan eng qonli teraktda tojikistonliklardan iborat to'da Moskvadagi konsert zalida 145 kishini o'ldirganida yaqqol ko'zga tashlandi. Hujum uchun mas'uliyatni ISHID o'z zimmasiga oldi. Rossiya va Xitoy Markaziy Osiyoda shunchaki raqobatchilar emas. Ular ko'pincha hamkorlik qiladilar, chunki ular mintaqada G'arb harbiylari bilan kamdan-kam yoki hech qachon hamkorlik qilmaydigan barqaror rejimlarni saqlab qolish o'zaro manfaatli, deb hisoblaydilar, dedi Karnegi. Rossiya-Yevrosiyo markazi tadqiqot tashkiloti direktori Aleksandr Gabuev –“Ular mintaqaviy barqarorlik, dunyoviy, musulmon bo'lmagan avtoritar rejimlar va ma'lum darajada ichki repressiyalarga asoslangan deb hisoblaydi”, - deydi u. Indiana universitetining Markaziy Osiyo tadqiqotlari bo'yicha faxriy professori Uilyam Firmanning aytishicha, Xitoy ham

Markaziy Osiyo jamoatchiligida, o‘zining katta aholisi va immigratsiyasidan aholi siyrak mintaqani bosib olish uchun foydalanishi mumkinligidan jiddiy xavotirlarga duch kelmoqda. Sovet hukumati bunday shubhalarni o'nlab yillar davomida qo'llab-quvvatlagan va hatto Sovet hokimiyati ostida o'smagan yosh avlodlar ham xuddi shunday xavotirda bo'lib qolgandek, deydi. Shanxaydagi Fudan universitetining Xalqaro tadqiqotlar instituti direktori Vu Sinboning aytishicha, Si Szinpin tashrifdan mintaqaga bo‘ylab transport aloqalarini yaxshilash bo‘yicha o‘z qarashlarini ilgari surish uchun ham foydalanadi. Sammitdan keyin Si Szinpin Tojikistonga davlat tashrifi bilan boradi. Yaqinda AQSh Davlat departamentining hisob-kitoblariga ko‘ra, Tojikistonga kiritilgan xorijiy sarmoyalarning 99 foizdan ortig‘i Xitoydan keladi. Xitoyning Markaziy Osiyodagi sarmoyalarning aksariyati infratuzilmaga qaratilgan. O‘tgan oy Xitoy Qirg‘iziston va O‘zbekiston bilan ikki davlat o‘rtasida yangi temir yo‘l liniyasini qurish bo‘yicha shartnoma imzolagan edi. Temir yo‘l Xitoyning Eron, Afg‘oniston va Turkmaniston bilan quruqlikdagi savdosiga hamda bu davlatlar orqali Yaqin Sharq va Yevropaga yo‘l ochadi. Xitoy so‘nggi 12 yil davomida o‘z eksportini Yevropaga olib o‘tish uchun Rossiya orqali temir yo‘l transportini kengaytirishga harakat qilmoqda, ammo endi janubiy tomondan chiziq qo‘shmoqchi. “Uzoq muddatli strategik nuqtai nazardan, bu temir yo‘l juda muhim”, dedi Xitoy va Markaziy Osiyo munosabatlariga ixtisoslashgan Vashingtonda joylashgan Atlantika Kengashi tadqiqot tashkilotining norezidenti Syu Zhien.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. N.G‘oibnazarov. Xitoyning Markaziy Osiyoga bo‘lgan geosiyosiy, geoiqtisodiy manfaatlari va “Yumshoq kuch” ta’siri. PEDAGOGIK ISLOHOTLAR VA ULARNING YECHIMLARI jurnali. 2024-yil.
2. N.G‘oibnazarov. Markaziy Osiyoning qayta tiklanayotgan tranzit yo‘llari. Modern education and development.2024-yil.
3. N.G‘oibnazarov. Geosiyosat. XXI asr – Osiyo asri. Modern education and development.2024-yil.
4. N.G‘oibnazarov. Markaziy Osiyoning strategik qadriyatlar va so‘nggi yillarda ortib borayotgan geosiyosiy ahamiyati. Modern education and development.2024-yil.